

tidsskrift.dk

OM FORHOLDET

MELLEM LIBERALISME OG DEMOKRATI

THEODOR GEIGER

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_3rk-PDF/nto_3rk_0045_90150.pdf

pdf genereret den : 24-1-2006

OM FORHOLDET MELLEM LIBERALISME OG DEMOKRATI

AF THEODOR GEIGER

I en Tid, der kan siges at være de parlamentariske Demokratiers Skærsild, og hvor den liberale Tanke er bandlyst i nogle Lande, medens den andre Steder vel er opretholdt som Dogme, men mangfoldigt gennemhullet i Praksis — i en saadan Tid vil det næppe være helt nytteløst at udrede det historiske og det principielle Forhold mellem Demokrati og Liberalisme. De i Litteraturen fremsatte Opfattelser af Forholdet svinger mellem Identitet og Modsætning. Den, der gaar ud fra de civiliseredes Landes Statsliv omkring Aarhundredskiftet, vil være fristet til at sætte Lighedstegn mellem de to, en teoretisk Analyse vil derimod føre til streng Skelsætning, medens en historisk Betragtning Resultat vil komme til at ligge midt imellem.

Det selvskrevne Udgangspunkt for en principiel Afgrænsning er det statslige Herredømme, og dette kan siges at have to Udstrækninger; for det første er det Statshelhedens Herredømme (Suverænitet) over alle enkelte Statsborgere, for det andet er det i visse historiske Tilfælde et Herredømme, som en Hersker eller en herskende Befolkningsdel udøver over Resten af Befolkningen. Demokratiet er som bekendt Modsætningen til enhver Form for Privilegiestat, d. v. s. at Forskellen mellem herskende og beherskede er ophævet. Derfor og af andre Grunde skulde man vænne sig af med at betegne de helleniske Bystater som Demokratier. En Stat, hvor 90.000 Borgere stod overfor 365.000 Slaver og 45.000 Metøker uden politiske Rettigheder, som det var Tilfældet i Athen paa Perikles' Tid, er ikke demokratisk; lige saa urigtigt er det at tale om de oldnordiske Folkestammers demokratiske Levevis. Demokrati betyder, at hele Befolkningen har lige Andel i Herredømmet; det er f. Eks. en Plet paa Demokratiet, naar Tyende uden egen Husholdning ikke har Valgret. Børn kan naturligvis kun være passive Borgere, men her véd man, at de automatisk rykker ind i fulde borgerlige Rettigheder.

naar de bliver voksne; det svarer iøvrigt til demokratisk Tankegang at sætte Aldersgrænsen for Valgberettigelsen saa lavt som muligt — om det er politisk klogt, er et andet Spørgsmaal. Kvindernes Valgret er et demokratisk Krav, i det mindste naar Kvindens Stilling i Samfundet ikke længere i det væsentlige er bestemt af hendes Opgave som Husmoder. Et patriarkalsk Demokrati kan nemlig opfatte Statsfolket¹⁾ som bestaaende af Familier eller Husholdninger, ikke af Enkeltpersoner, og anse Forsørgeren for Familiens selvskrevne borgerlige Repræsentant.

Nogle har ment, at Herredømmet er ophævet i Demokratiet, fordi herskende og beherskede falder sammen. Dette er urigtigt, naar man gaar ud fra Herredømmets førnævnte Dobbeltkarakter. De politiske Stænder og Herredømmet som Stænderprivilegium er ophævet. Staten er ikke længere det Apparat, hvor igennem en Del af Befolkningen udøver et Herredømme over Resten, den er nu det Apparat, hvormed den politiske Nation udøver sit Herredømme over Befolkningen — Statshelheden over de enkelte. Enhver har samme Andel i den Statssuverænitet, som ogsaa er et Herredømme over ham selv; deri ligger dog kun, at Individets frie moralske Personlighed er genrejst i *Kant'sk* Forstand, men ikke en Ophævelse af Suveræniteten — hverken teoretisk eller praktisk. Der er Forskel paa, om jeg er min egen Herre, eller jeg har Andel i alles Herredømme over hver enkelt. Dette er ikke Haarkløveri; det mærkes i Praksis, for i hvert Tilfælde, hvor den Statsuverænitet, jeg selv har Andel i, henvender sig med Krav til mig selv, føler jeg den som de andres Suverænitet. Almenheden er »os allesammen«, naar jeg staar paa den aktive Side, men den er »de andre«, naar jeg befinder mig i passiv Rolle.

Demokrati — det er et af de mulige Svar paa Spørgsmaalet om Suverænitetens Indehaver. Liberalismen er et Svar paa Spørgsmaalet om Suverænitetens Anvendelse. Den politiske Liberalisme kan imidlertid ikke tages for sig selv alene, da den kun er en af Formerne for Individualisme i Almindelighed. Denne ytrer sig baade som aandelig og økonomisk Individualisme; den politiske Liberalisme som tredje Form kan være præget af Aands- eller af Erhvervsindividualismen. Dette skal vi senere komme ind paa — her maa det kun fastholdes, at politisk Liberalisme betyder den størst mulige Tilbageholdenhed i Statshelhedens Anvendelse af Herredømmet overfor Befolkningen,

¹⁾ Folket som politisk Enhed i Modsætning til kulturel Enhed.

baade ekstensivt og intensivt. Staten skal blande sig i saa lidt som muligt og ikke gribe dybere ind end ubetinget nødvendigt til Opretholdelse af en formel Retstilstand.

Demokratiet er Lighedstankens, Liberalismen derimod Frihedstankens Virkeliggørelse. Demokratiet udtrykker et Forhold mellem Stat og Folk, Liberalismen tager Sigte paa Statens Forhold til Befolkningen. De to ligger i forskellige Planer; derfor kan de hverken udgøre en Ligning eller et direkte Modsætningsforhold. Det er den løse og variable Sammenhæng mellem dem, jeg gerne vil drage frem i fuld Belysning.

Dermed gaar vi over til det historiske, hvor det vil være muligt ved indskudte Betragtninger at fremhæve de principielle Synspunkter.

Liberalismen er ældre end Demokratiet — baade som Krav og som Realitet. Her viser der sig straks noget ret mærkværdigt. Opfatter man Demokratiet i Overensstemmelse med gængse Forestillinger som hele Folkets Suverænitæt over sig selv, maatte man vente, at Læren om Statspagt og dermed Tanken om Folkets Suverænitæt var det demokratiske Kravs første Udformning. En nærmere Analyse viser imidlertid det paradoksale, at den snarere er det liberale Kravs første Tilsynekomst.

Læren om Folkets Suverænitæt føres som Regel helt tilbage til Skolastikken, navnlig til *Thomas ab Aquino* (1225—74), hvis *totam multitudinem* (= Folkehelhed) er Statssuverænitættens naturlige Bærer. Men den tankemæssige Konstruktion har hos *Thomas* rent formel Betydning. Folket er, ud fra en organisk Statsopfattelse, Suverænitættens Bærer, men dennes Kilde er Guds, ikke Folkets Vilje. Folket er derfor ikke berettiget til at undsige den en Gang af Guds Forsyn forordnede Fyrste.

Thomas' Lære blev senere det formelle Udgangspunkt for en Teori om Folkesuverænitæt og Statspagt, hvis materielle Indhold var en ganske anden. Den spanske Jesuit *F. Suarez* (1548—1617) er kendt som en af de første, der opstillede Folkets Selvbestemmelsesret mod Fyrstens Herredømme. Den historiske Baggrund aabenbarer Lærens Betydning og Hensigt. *Maria Stuart's* Søn, *Jacob I.* af Skotland, var 1603 bleven engelsk Konge; han fortsatte trods givne Løfter Huset Tudors Katolikforfølgelser. Som »Europas mest lærde Tosse«, saaledes som Hertugen af *Sully* kaldte ham, mente han at maatte give en teologisk og statsfilosofisk Begrundelse for sin Ret til at udøve Pres paa Undersaatternes

religiøse Bekendelse. Hans videnskabelige Udredning, som blev sendt rundt til alle evropæiske Hoffer, udæskede den katolske Kirke til Svar. 1608 udkom *R. Bellarmins* (1542—1621) *Responsio Matthæi torti Presbyteri*, 1613 fulgte *F. Svarez' Defensio catholicae fidei contra anglicanae sectae errores*. Folket er efter ham Indehaver af *potestas publica*; naar en enkelt Person, Fyrsten, udøver denne *potestas*, kan det kun være, fordi Folket har overdraget ham Udøvelsen, hvorimod Pavens aandelige Avtoritet umiddelbart er forordnet af Gud. Det helt nye i Forhold til Skolastikken er, at Statens Avtoritet ikke længere begrundes *mediante ecclesia* (Kirken er den overordnede Avtoritet, hvorpaa Statsmagten beror), men *mediante populo* (Folket er Statsmagtens egentlige Subjekt). — Samme Tanke gaar imidlertid længere tilbage. Jesuiterpateren *J. Mariana* (1537—1624), som var den senere Konge *Filip III's* Lærer, udgav 1605 sin Bog »*De rege et regis institutione*«, som er skrevet i Slutningen af det 16. Aarh., og som indeholder de politiske Principper, han havde indprentet sin kongelige Elev. Ledemotivet er, at Fyrsten er ansvarlig overfor Folket for Statens Ledelse, og Konsekvensen lyder i *Marianas* Ord: »Naar en ugudelig Tyran misbruger sin Magt til at undertrykke sine Undersaatter, er Folket berettiget til at skaffe sig af med ham ogsaa med Vold, om det bliver nødvendigt. Den korrekte Vej dertil er Afsættelse og Dødsdom ved Plebiscit, men i Nødstilfælde er ogsaa hvert enkelt Folkefælle berettiget til at handle paa Almenhedens Vegne.« *Mariana* sigter til den franske »Kætterkong« *Henri III's* Snigmorder (1589), Dominikanermunken *J. Clément¹⁾*. — Tanken om Folkets Suverænitet syntes for saa vidt kun at være et Paaskud til at hævde kirkelige Interesser. *Svarez'* og *Bellarmin's* polemiske Hensigt kan der ikke være Tvivl om; Kirken kunde ikke forhindre *Jakob I's* Rædselsregimente mod de engelske Katolikker, men man kunde gendrive de videnskabelige og moralske Skinbegrundelser, hvormed Kongen besmykkede sin brutale Fremfærd. *Mariana* forsvarer ogsaa Folkets — i første

¹⁾ Det er *Mariana*, man har for Øje, naar man bebrejder Jesuitterne, at de forsvarer Kongemord. En Berigtigelse er her paakrævet. *Mariana* anser ganske vist under særlige Omstændigheder Kongemord for tilladt — men han siger udtrykkeligt, at det er hans private Opfattelse. Jesuitterordenen endsig den katolske Kirke har aldrig godkendt *Mariana's* Lære. Ordensgeneralen *Aquaviva* forbød 1610 *Mariana's* Bog og alt Forsvar for de deri fremsatte Paastande.

Række dog den katolske Adels! — Ret overfor den hugenottiske Konge; men her kan man for det første snarere sige, at *Henri III.* brugte Calvinismen som Paaskud¹⁾ for sine absolutistiske Bestræbelser overfor den katolske Adel, end man kan bebrejde *Mariana*, at han brugte Tanken om Folkets Suverænitet som Camouflage for Kirkens Interesser. For det andet er *Marianas* Hensigt ikke i første Række politisk-polemisk, men pædagogisk; han bruger kun *Henri III's* Skæbne som afskrækkende Eksempel overfor den unge spanske Prins. — Grundtankens Rødder synes imidlertid at strække sig helt ned til *Ignacio de Loyola* (1492—1556) selv eller i det mindste til hans nærmeste Vennekreds. *D. Laynez*, som allerede i Paris var den senere Ordenstifters fortrolige Ven, og som efter hans Død blev Ordenens Øverste, udtalte paa Concilium Tridentinum (1545—63), at Folket havde betroet Herredømmet til Fyrsten, og at det derfor ogsaa var berettiget til at ophæve Forholdet²⁾. Her er Tanken om Statspagt mellem Folk og Fyrste fremsat i klassisk Form; der er kun et lille Skridt herfra til den senere Naturretslæres rent utilitaristiske Opfattelse af Staten, hvorefter denne kun er en profan Hjælpeforanstaltning. — Yderst mærkværdigt er det, at Kardinal *G. Contarini*³⁾ († 1542), som ogsaa paa anden Maade kæmpede mod Kirkens indre Forfald (Klostrenes moralske Degeneration) fremsatte følgende Tankegang: »Kristi Lov er Frihedens Lov . . . Regeringen kan ikke være et Herredømme, hvis Maalestok er et Menneskes Vilje, som af Naturen hælder til det Onde og bestemmes af utallige Liden-skaber. Nej, alt Herredømme maa være et Fornuftens Herredømme. Dets Opgave er Folkets Vejledning til Frelsen. Ogsaa Pavens Avtoritet er en Avtoritet paa Fornuftens Vegne. Paven skal vide og huske, at han hersker over frie Mennesker.« En Kardinal, en af sin Tids betydeligste Kirkepolitikere endda, anvender Læren om Folkets Suverænitet og Fornuftens Avtoritet paa Pavens aandelige Myndighed; den oplyste Katolicisme, som bar Kontra-reformationen, aabenbarer sig her i sin mest pointerede Form. Og

¹⁾ Han var personlig fuldkommen ligeglad i religiøs Henseende.

²⁾ Man skulde tro, at Skæbnen havde hævet Pegefingern — *Laynez* var *Catarina dei Medici's*, *Henri III's* Moders, gejstlige og politiske Raadgiver.

³⁾ Han stammer fra en gammel venetiansk Slægt, af hvilken der fremgik flere Doger. Han selv er kendt ved sine Forsøg paa, sammen med *Gropper*, *Pigghe* og *Bucer* at hidføre en Forsonning mellem Katolicisme og Protestantisme paa Regensburger Rigsdagen 1541. — Hans Lære om Retfærdiggørelsen er halv protestantisk; han opgav den senere som stridende mod Kirkens Dogmer.

Contarini var *Ignacio's* personlige Ven¹⁾, ja, det var ham, der havde fungeret som Formidler mellem Pave Povel III (1534—49) og *Ignacio*, og som derved muliggjorde Jesuitordenens officielle Anerkendelse (1540). — Tanken om, at Tyranomord er tilladt, findes allerede 1545, altsaa 60 Aar før Udgivelsen af *Mariana's* Bog, hos — *Michelagnolo*. Det fremgaar af *D. Gianotti's* Optegnelser (»Samtaler om Dante's divina comedia«), at *Michelagnolo*, som var sin Tids bedste Dantekender, forklarede sine Venner (*Gianotti*, *L. del Riccio* og *A. Petreo*), hvorfor Cæsar er fordømt til en lavere Region i Helvede end hans Snigmordere Cassius og Brutus. ».... Dante var godt klar over Tyrannens Natur, og hvilken Straf han fortjener paa Guds og Menneskers Vegne. Tyrannen hører til dem, »der øver Vold mod Næsten«.... Dante maa derfor have haft Forstaaelse af, at Cæsar, som var sit Fædrelands Tyran, med Rette blev dræbt af Brutus og Cassius. Den, der dræber en Tyran, dræber ikke et Menneske, men et Bæst med Menneskeansigt. Tyrannen mangler menneskelige Følelser, han er intet Menneske, men et Dyr Det er givet, at den, som dræber en Tyran, ikke begaar et Mord Brutus og Cassius begik ingen Forbrydelse, da de slog Cæsar ihjæl; for det første, fordi de dræbte en Mand, som enhver Romer i Kraft af Lovene var forpligtet til at dræbe; for det andet, fordi de ikke dræbte et Menneske, men et vildt Dyr med Menneskeansigt.« — *Michelagnolo* havde en Overgang været gode Venner med *Ignacio de Loyola*. Han og hans Kres er saaledes utvivlsomt Folkesuverænitetsstandens ivrige Forsvarere — om ikke dens Ophavsmænd. —

Før vi følger Statspagtslæren ned gennem Tiderne, gælder det om at drage de historiske Slutninger af de fremsatte Kendsgerninger. Tager man de anførte Forfatteres Ord i moderne Betydning, lyder de helt demokratisk. Men det maa paa Forhaand gøre os mistænksomme, at Teorien optræder hos Katolikker og i Reformationstiden, ja, i Tilfældene *Svarez* og *Bellarmin* ligefrem i Kontrareformationens Tjeneste. Her var det altsaa Hensigten at beskytte Undersaatterne mod Fyrstens Forsøg paa at kue deres religiøse Frihed — selvfølgelig kun, hvor Folket var paa den katolske Side. Da det senere viste sig, at Læren var tveægget, at den ogsaa kunde bruges den modsatte Vej, standsede Kirken denne Propaganda. *Demokratiske* Krav var dengang ikke knyttet

¹⁾ Gennem Benediktinerabbeden *Cortese* i Venedig, som havde samlet en Kres af reformivrige Katolikker.

til Læren. Man benægtede kun Fyrstens Ret til at gribe ind i Undersaatternes religiøse Liv, men hans Herredømme over de verdslige Forhold interesserede ikke. Nu kan man jo sige, at disse polemiske, kirkepolitiske Synspunkter kun spillede en ringe Rolle hos *Mariana*, og slet ingen hos *Layne* og *Michelagnolo*. Derfor er det meget vigtigere at gøre sig klart, hvad alle disse Forfattere mener, naar de taler om Folket. Dette tages som en Helhed og kun i Forhold til Fyrsten, men der sigtes ikke til Folkets Sammensætning af Samfundslag og til Forholdet mellem disse. Stændertanken røkkes der ikke ved — det vilde ogsaa være mærkeligt, for det var altid Katolicismens Opfattelse, at der kun er Lighed mellem Menneskene for Guds Aasyn, men at en verdslig Rangfølge mellem dem svarer til Guds Vilje. Saa maa man ogsaa huske, at Absolutismen dengang var ganske ung. Den befandt sig endnu i Angrebsstilling, og de nævnte Forfattere forsvarer snarere Middelalderens korporative Orden mod Absolutismens Magtkrav end de angriber Absolutismen ud fra demokratisk Tankegang. Derfor finder man ogsaa de calvinistiske Monarchomacher paa samme Front som Jesuitterne.

Man har her den første spagfærdige Antydning af Liberalismen, og det er med Henblik paa den materialistiske Historieopfattelse interessant, at den først optræder som religionspolitisk Retning, ikke som økonomisk Doktrin. Statshistorisk betegnende er det, at Liberalismens første Antydninger spirer frem næsten samtidig med Absolutismens Udformning, ja ligefrem som dennes Modspiller. Har man først faaet Øjnene op for denne historiske Kendsgerning, ser man straks ogsaa det naturlige deri. Den dynastisk-territorialstatslige Enevælde opstod paa Feudalsamfundets Ruiner; men Nydannelsen gik simultant i to Retninger. Middelalderens korporative Samfund omsluttede i een pyramideagtig Opbygning af decentralistisk Præg alle sociale Sammenslutninger, der overhovedet fandtes. Opløsningen betød paa den ene Side, at Individet blev isoleret, eller rettere sagt gjort frit bevægeligt mellem et Flertal af selvstændige sociale Kredse, altsaa en Individualisering, som i Renæssancetiden naturligvis begyndte blandt de øverste Samfundslag, men som saa fortsattes nedadtil. Paa den anden Side indtraadte den Centralisering, som tog Skikkelse i den moderne Nationalstat. I pointeret Form: den korporative Grupperings Opløsningsprodukter er den individuelle Personlighed og det uniformerede Massemenneske i én og samme Person. Det er ikke alene forstaaeligt, men en tankemæssig Nødvendig-

hed, at Individualismen optræder omtrent samtidig med Statsabsolutismen — saa at sige som dennes Vrangside. *Macchiavelli's* (1469—1527) Modstander *A. Gentili* (1551—1611) mente endnu at kunne forene Absolutismen og den gamle korporative Opfattelse, idet han ansaa den absolutte Stat for umiddelbart bygget over Stænderne. *Jean Bodin* (1530—96) er den første, som antyder et moderne Syn¹). Han ser allerede indenfor den absolutte Stat den politiske Enhed og Familiernes løse borgerlige Forhold til hinanden som to forskellige Organisationsformer. Det er tvivlsomt, hvorvidt man overhovedet har Lov til at betegne Feudaltidens politiske Dannelser som Stater; man maa i hvert Fald ikke gøre det, naar man i Overensstemmelse med Nutidens Opfattelse opstiller Stat og Samfund som Parallelbegreber. Middelalderen kendte ikke Stat og Samfund som to adskilte Former; *corpus christianum* og *imperium* var kun to Udtryk for samme Helhed²), og der var kun Strid om gejstlig eller verdslig Overhøjhed over det hele. Dualismen Stat og Samfund optræder først ved den nye Tids Tærskel. Efter det korporative Feudalsamfunds Opløsning er Staten den omfattende politiske Enhed, medens Samfundet er de frit bevægelige, frigjorte Individets Mangfoldighed af Sammenslutninger og Former for borgerligt Samkvem. Denne Spænding sigter den politiske Liberalisme til. Individualismen i Almindelighed hævder Individets Frihed; i sin særlige politiske Form som Liberalisme knytter den Individets Frihed overfor Staten til Tanken om det individualistisk opløste borgerlige Samfund. Liberalismen tager Stilling paa Samfundets Side og mod Staten.

Paa denne Linie ligger ogsaa Pagtteoriens senere Udformning i Naturretslæren; *Hobbes* har fyrré Aar efter *Mariana*, *Svarez* og *Bellarmin*, næsten 100 Aar efter *Laynez*, udviklet Statspagtteorien paa rent individualistisk Grundlag. Det folkelige Samfund var for Barokkatolikkerne noget givet, man ikke behøvede en videnskabelig Konstruktion for. Det gjaldt kun om at begrunde Staten ved en Statspagt mellem Folk og Fyrste. Paa *Hobbes'* Tid er det korporative Samfunds Opløsning allerede trængt igennem i Bevidstheden; nu gælder det om først at finde en Konstruktion for selve Folket eller Samfundet paa et nyt Grundlag. *Hobbes'* Udgangspunkt er derfor en asocial Tilstand, hvor »*homo homini*

¹) *De Republica Libri sex*. 1577.

²) Skolastikeren *Bartolus* kunde endnu hævde, at den, der benægter Kejserens verdslige Herredømme over hele Jorden, var en Kætter.

lupus«. Medens *Grotius* konstruerer Samfundet som Statspagtens ene Part ved Hjælp af en almen-menneskelig Samfundsdrift, erklærer *Hobbes*, at Statspagtens ene Part ikke er forhandlingsdygtig og at Statspagten derfor maa være en ensidig Underkastelsespagt. Staten er en »Leviathan« (1651), som tilraner sig al Magt og opretholder Ordenen. Individernes Bevæggrund for Underkastelsen er ikke en Samfundsdrift, men den individuelle Selvopholdelsesdrift.

Den teoretiske Linie vilde nu føre os til *Rousseau's* atter et Aarhundrede yngre Udformning af Pagtteorien, men vi vender os først fra *Hobbes' Lære* til de samtidige realhistoriske Hændelser — *Cromwell's great rebellion* og *the glorious Revolution*.

Det var Liberalismens Revolution. Kampen stod mellem Kroens absolutte Herredømme og Parlamentets Rettigheder, mellem den absolutte Stat og det borgerlige Samfund — men ikke mellem Privilegiestat og Folkestat. Resultatet var da ogsaa det konstitutionelle Kongedømme, en typisk liberal Statskonstruktion, i Sandhed Virkeliggørelsen af den Tanke, *Bodin* 100 Aar tidligere havde fremsat mod *Macchiavelli*. Et Kongedømme med *états généraux*, et Stænderpalament, som Modvægt¹⁾. Suveræniteten blev delt mellem Konge og Parlament; Grundtanken er en Svækkelse, ja en Lammelse af Suveræniteten i det borgerlige Samfunds Favør. Demokratiske Hensigter og Lighedstanken laa Da-tiden fjernt. Man kunde maaske tyde Overhusets midlertidige Afskaffelse som et Angreb paa Privilegiestaten. Den var ogsaa et Angreb paa Standsprivilegier, men kun i en anden Stands Favør, ikke paa den borgerlige Ligheds Vegne. Byens Borgere rejste sig mod Landets Feudaladel. Parlamentet, ikke Folket, delte Suveræniteten med Kongen, og Parlamentet var og forblev fremdeles et Stænderparlament. Dette er liberalistisk tænkt som det borgerlige Samfunds Repræsentation overfor Kongen, ikke demokratisk som Nationens Repræsentation overfor Befolkningen. Den liberale Grundtanke i den store engelske Revolution prægede Englands politiske Liv i de følgende Aarhundreder saa stærkt, at den sinkede den demokratiske Tankes Frembrud. Privilegiets Betydning for Parlamentets Sammensætning er uforenelig med demokratisk Lighed, men blev bibeholdt indtil 1918. Katolikkerne, som ifølge *test act* af 1673 var anden Klasses Borgere,

¹⁾ Eller i *Monarchomachen J. Althusius'* (1557—1638) Udformning »Eforerne« (Opsynsmændene), som paa Folkets Vegne skulde kontrollere, at Fyrsten ikke krænkede Statspagten.

fik først passiv Valgret under *Peel* 1829; *Grey's* Reformlov af 1832 bragte en forbedret Inddeling af Valgkredsene, men opretholdt en høj Census, som først blev nedskaaret af *Disraëli* 1867 og under *Gladstone* 1885. Vælgerne udgjorde før 1832 kun 3 pCt. af Befolkningen, efter 1832 knapt 5 pCt. og ved Verdenskrigens Begyndelse 20 pCt. Efter at Timokratiet var afskaffet, og Kvinderne havde faaet Valgret i 1918, blev det 50 pCt.

Vi vender tilbage til Teoriernes Historie. I det 18. Aarhundrede trænger den liberale Lære frem i Forbindelse med den nye økonomiske Tænkemaade. De første økonomiske Individualister i Frankrig, *S. Vauban* (1633—1707) og *P. Boisgilbert* (1646—1714) fordrede kun, at man *laisse faire la nature*, men de knyttede ikke dertil Krav om Ændring af Statsformen. De var tværtimod Tilhængere af Absolutismen. Dette er aldeles konsekvent og støtter den her fremsatte Paastand om, at Liberalismen principielt intet har med Herredømmets Indehavelse at gøre. Det drejer sig kun om Suverænitetens Anvendelse. Erhvervslivet, som var snøret ind i Merkantilismens Spændetrøje, skulde have frit Spillerum. Man tilsigter en Regeringsteknik, der kan anvendes under hvilken som helst Statsform. Ogsaa *Louis XV's* Udenrigsminister *R. L. d'Argenson* (1605—1757), som sikkert ikke var demokratisk sindet, skrev i sine 1754 udkomne Erindringer, at »*pour gouverner mieux, il faudrait gouverner moins*«. Men praktisk set er det givet, at Statsmagts Svækkelse vil betyde en Garanti for, at Staten ikke kan blande sig ind i alt for meget. Det er her, den økonomiske Individualisme flyder sammen med den fra Naturretslæren stammende politiske Liberalisme.

Den politiske Liberalismes samtlige Krav gaar ud paa en Svækkelse af Statsmagten i det frie Samfunds Favør. *Bodin*, *Althusius* (og efter dem *Spinoza*) gik ind for, at Kongemagten skulde have en parlamentarisk eller paa anden Maade organiseret Modvægt. Forfatningstanken dukkede op i *Levellers* »Agreement of the People« (1647), blev teoretisk udviklet af *Locke* og realiseret i »Mayflower«-Fædrenes Pagt, i Menneskerettighedernes Erklæring (1776) og i den franske Forfatning af 1791 (1793). *Locke's* »Myndighedernes Adskillelse (Lovgivning og Eksekutiv) blev af *Montesquieu* (*Esprit des lois* 1748) ført til Fuldendelse i Form af en Tredeling (Lovgivning, Retspleje, Forvaltning); Herredømmets Deling mellem Parlament og Konge er ikke nok, Statens Initiativ skal yderligere lammes ved denne organisatoriske Tredeling.

Parlamentarisme, Forfatningsstat (formel Frihedsgaranti) og

Myndighedernes Adskillelse er den politiske Liberalismes Grundpiller. Omtrent paa samme Tid, som *Montesquieu* fuldendte Liberalismens politiske Teori, og Fysiokraterne forbandt den etiske og økonomiske Individualisme, begrundede *Rousseau* i sin *contrât social* af 1762 den demokratiske Rigorisme, og her synes det virkelig, som om Liberalisme og Demokrati var Modsætninger. *Rousseau* skelner vendt mod *Grotius* og *Hobbes* mellem Statspagt og Samfundspagt. »*Avant donc que d'examiner l'acte par lequel un peuple élit un roi, il serait bon d'examiner l'acte par lequel un peuple est un peuple. Car cet acte étant nécessairement antérieur à l'autre est le vrai fondement de la société*«. Denne konstituerende Samfundspagt betyder hos *Rousseau* det Princip, hvorpaa Folkets Enhed hviler, men ikke den historiske Aarsag til Samfundets Opstaaen. ».... *je ne donne qu'une méthode pour la formation des sociétés politiques, quoique dans la multitude d'aggrégations qui existent actuellement sous ce nom, il n'y en ait peut-être pas deux, qui aient été formées de la même manière, et pas une, qui l'ait été selon celles, que j'établis. Mais je cherche le droit et la raison, et ne dispute pas de faits*«.

Samfundspagten er ikke nogen historisk Kendsgerning, men en ideal Maalestok for, hvorledes Statsborgerforholdet skal opfattes. Individerne skal forholde sig ligesom de vilde gøre, hvis de havde indgaaet en Pagt med hverandre. Den enkelte skal give Afkald paa sin ubegrænsede Frihed for Almenhedens og sin egen Skyld. Maalet er Øvrighedsstatens Omdannelse til suveræn Folkestat. *Locke-Montesquieu's* Konstitutionalisme er opgivet for den radikale demokratiske Tanke. Den ideale Stat, som genopretter Naturtilstandens Frihed og Lighed for alle paa Civilisationens Niveau, er bygget paa den ret taagede *volonté générale*.

Den franske Revolution — for atter at gaa over til Realhistorien — er i Fraseologi og Etos fyldt med *Rousseau's* Aand; den engelske Revolution var rent liberal; i den franske Revolution rejser Demokratismen sig, den vender sig ikke umiddelbart mod Enevælden, men mod Stænderprivilegiet, og dette i Nationens Navn. Tredjestand optræder paa Nationens Vegne, ja, den er efter *Abbé de Sieyès* (1748—1836) identisk med hele Nationen. Og Nationen, som Franskmændene opfatter rent politisk, hvorved den aandskulturelle Betydning følger med, er den demokratiske Samviljes Subjekt. Den førnævnte *d'Argenson* bemærkede allerede 45 Aar før Revolutionens Udbrud: »*L'on observe, que jamais l'on avait répété les noms de nation et d'état comme au-*

jourd'hui. Ces deux noms se prononçaient jamais sous Louis XIV et l'on n'en avait seulement l'idée. Den radikal-demokratiske Tanke, Nationens i Borgerdyd faststøbt Enhed, stod i Revolutionens Brændpunkt — programmæssigt set. Men de Befolkningsdele, der prægede politisk Tænkning og Praksis i den følgende Tid var Erhvervsbourgeoisiet og de intellektuelle. Hos de første blev den demokratiske Tanke sammenknyttet med økonomisk Liberalisme, hos de sidste med Oplysningsfilosofiens Rationalisme. Det liberale Demokratis Historie begynder for Alvor med den franske Revolution.

Liberalit Demokrati, det betyder rent forfatningsmæssigt set demokratisk Parlamentarisme. Vi er inde paa det for Demokratiet centrale Spørgsmaal om Viljesdannelsen. *Rousseau* siger udtrykkeligt om sin *volonté générale*: »*Il y a souvent bien de la différence entre la volonté de tous et la volonté générale; celle-ci ne regarde qu'à l'intérêt commun, l'autre regarde à l'intérêt privé, et n'est qu'une somme de volontés particulières; mais ôtez de ces mêmes volontés les plus et les moins, qui s'entre-détruisent, reste pour somme des différences la volonté générale.*«. Regneeksemplet lyder enkelt nok, men hvordan skal man i Praksis naa til Resultatet? *Volonté générale* er hverken alles eller Flertallets Vilje, hverken Kompromis eller Gennemsnit. Flertalsbeslutningen aabenbarer kun Samviljen, hvor det drejer sig om alles fælles Interesser. Paastanden om, at saadanne findes, beror paa *Rousseaus* Fællesskabsmetafysik.

Oplysningstidens individualistiske Teori om den offentlige Mening gaar derimod ud paa, at denne aabenbarer sig som Resultat af en almen Diskussion, ført efter den frie Konkurrencens Mønster. Folkets sande Samvilje og *les volontés particulières*, er da ikke Modsætninger, de sidste er tværtimod Grundlaget for *volonté générale* som deres Syntese. Der findes kun een Sandhed, kun een Opfattelse kan være rigtig, og den kommer til Syne som fælles Resultat ved Diskussion.

Diskussionen, som et Særtilfælde af fri Kappestrid, spiller sin Rolle paa to Trin i den politiske Meningsdannelse. 1) Den brede Befolkning skal danne sig sine politiske Anskuelser paa Grundlag af almen Meningsudveksling¹⁾. Den offentlige Mening, hvis

¹⁾ Den politiske Café gaar derfor i det væsentlige tilbage til denne Tid. Den 1689 grundlagde Café Procope, som paa *Voltaire's* Tid havde været det litterære Paris' Samlested, oplevede siden 1789 en ny Opblomstring; *Rétif de la Bretonne* og de betydeligste Revolutionsmænd (med Undtagelse

politiske Betydning allerede Finansminister *Necker* (1732—1804) havde Forstaaelse af¹⁾, blev i den borgerlige Revolution den politiske Nations bankende Hjerter. Forudsætningen for, at Diskussionen kan være den politiske Meningsdannelses Mekanisme, er den størst mulige Publicitet m. H. t. politiske Afgørelser. Her kommer Pressen ind som uundværlig Faktor, baade i Egenskab af »Intelligensblad«, indeholdende det Stof af Kendsgerninger, om hvilke Offentligheden skal danne sig en Mening, og som »Gazette« i den politiske Oplysnings Tjeneste, d. v. s. som Hjælpe-middel og Vejledning for den jævne Borger. *Friedrich II* af Preussen havde endnu staaet temmelig isoleret med sin Opfattelse, at »die Gazetten, wenn sie interessant sein sollen, dürfen nicht genieret werden²⁾»; men først med den franske Revolution begyndte Pressen at udvikle sig til en Verdensmagt, først nu konsoliderede Journalister og Publicister sig om en Stand af politisk Betydning, som den politiske Oplysnings Præsteskab. 2) Den almene Diskussion danner Grundlaget for Borgerens Meningsdannelse, og navnlig som Forberedelse til Parlamentsvalg. Men ogsaa Parlamentet selv opfattes som Skueplads for en Diskussion mellem Folkets valgte Tillidsmænd, der skal diskutere sig frem til Folkets Samvilje. Enhver véd, at Nutidens parlamentariske Liv langtfra svarer til dette Idealbillede. Jo større Rolle Partierne spiller i Statslivet, jo mere Staten bliver Partistat, des ringere Betydning har Diskussionen for Parlamentets Beslutninger; dette bliver mere og mere den ydre Ramme for Afstemninger, hvorved Styrkeforholdet mellem Partiernes og Partikombinationernes modsatte offentlige Meninger manifesterer sig og — under forberedende Forhandlinger — for politisk Forlig — med et mindre pænt Ord betegnet som parlamentarisk Studehandel. *Graham Wallas*³⁾ har udførligt skildret dette Forhold med en-

af *Robespierre*, som boede for langt borte — i Rue St. Honoré) plejede at samles dér, *Danton* uddelte her Fribilletterne til sin Ven *Chénier's* Drama *Charles IX*. Café de Foy i Palais Royal, for hvis Indgang *Camille Desmoulins* den 12. Juli 1789 holdt sin berømte Tale, hvori han opfordrede til at storme Bastillen, var fortrinsvis besøgt af det gamle Regimes Tilhængere, medens Café du Caveau's Publikum holdt med Tredjestanden.

¹⁾ Efter sin Datters, *Mme. de Staël's* (1766—1817) Vidnesbyrd.

²⁾ Hvilket ikke hindrede Kongen i at sende sin Repræsentant i Köln 100 Dukater med den Bestemmelse, at han skulde hyre et Par kraftige Fyre til at prygle en Journalist, der havde angrebet Kongen i »Kölnische Zeitung« (efter *Th. von Heigel*).

³⁾ The great Society. 1904.

gelsk og amerikansk Parlamentsliv for Øje. Man kan godt sige, at i Parti- og Parlamentsvæsnets Sfære er Individualismens politiske Ideal: en personlig og fornuftmæssig Afgørelse, fortrængt af Masse menneskets organiserede Interesseytring. Diskussionen er taget forud ved selve Partidannelsen og ved Vælgernes Tilslutning til Partiernes Valgparoler og Kandidatlistes. Men Vælgernes Stemmeafgivelse eller deres varige Tilslutning til et Parti sker i stort Omfang paa Grundlag af deres Tilhørighed til de forskellige Samfundslag, hvis Interesser Partierne varetager.

De mere nøgternt indstillede og mere økonomisk-liberalt prægede Englændere hyldede aldrig i samme Grad som Franskmændene Oplysningens tillidsfulde Lyssyn angaaende Diskussionens Værdi, men opfattede Valg og Parlament mere som Skueplads for en Magtkamp mellem Partierne efter *fair-play*-Regler. Udligningen søges da ikke i den Diskussion, hvis Resultat skal være en aldrig opnaelig Fællesmening, men i Flertallets og Magtens Svingen frem og tilbage mellem Partierne. Dette falder i Traad med det engelske To-Partisystem, som først i 1917 blev udvidet til et Tre-Partisystem (Labour Party).

Parlamentarismen virkeliggør dels den Opfattelse, at Folkets Vilje bliver aabenbar i den frie Diskussion — dette er den mere politisk-optimistiske, franske Komponent — dels Tanken om, at de glidende og svingende Magtforhold i det lange Løb ophæver hinanden — og dette er den mere økonomisk-pessimistiske, engelske Komponent. I begge Tilfælde er den frie Konkurrence den regulerende Kraft; i det ene Tilfælde Idéernes Kappestrid, i det andet Realiteternes og Interessernes Konkurrence. I begge Tilfælde er det Meningen, at Kræfternes frie Spil i det frie Samfund skal dominere over Staten.

Vi gaar over til det andet Hovedpunkt, Problemet om Magt og Ret. Læser man *Dietzel's* Artikel om »Individualismus« i »Handwörterbuch der Staatswissenschaften«, saa er man forbavset over hans idealiserende Bedømmelse af Liberalismen. Denne synes her virkelig nærmest at falde sammen med Demokrati. Man behøver ikke at opholde sig ved den filosofiske Individualisme (naturretlig Idealisme), som bevæger sig i den rent ideale Retssfære, og som kun havde indirekte politisk Betydning; den økonomiske Liberalisme var i Virkeligheden den stærkeste Drivkraft. *Dietzel* hævder, at dennes Løsen, *property and liberty* langtfra var ment at skulle befæste Bourgeoisiets økonomiske Stilling overfor de mindre bemidlede, men at det netop i Forbindelse med Tanken

om fri Kappestrid skulde give enhver sin Chance, og ganske særligt de smaa i Samfundet. Vel lød det saaledes, da Liberalismen endnu kæmpede mod Erhvervsstændersamfundets bundne Økonomi. Men da Lænkerne var brudt, var den faktiske Udvikling den modsatte, og det er dog denne, ikke Kampideologierne, det kommer an paa. *Tönnies*¹⁾ paastaar tværimod, at Liberalisme og Demokrati er Modsætninger, idet den økonomiske Liberalisme i sit Væsen er aristokratisk; den tager efter hans Mening Sigte paa den bevægelige Kapitals Herredømme, og Timokratiet er den bedst egnede politiske Form derfor. Han hævder endda en umiddelbar Sammenhæng mellem Timokrati og den naturretlige Individualismes Vederlagsprincip, hvorefter det maatte være rimeligt at tilmaale den enkelte hans Andel i Herredømmet i Forhold til hans Skatteydelse. Den engelske Parlamentarisme, hvis Censussystem *Tönnies* aabenbart har *in mente*, synes at bekræfte Paastanden, men dog kun i den Forstand, at Liberalismen kan give sig Udslag i en timokratisk Forfatning. Netop den engelske Statshistorie viser dog ogsaa, hvorledes et oprindelig liberalt Timokrati kan omformes til det liberale Demokrati, Nutidens England er. Bortset fra Afskaffelse af Census var det et vigtigt Skridt henimod Demokratiet, at Ministeriet, som oprindelig var Kronens Regering, efterhaanden blev Parlamentets Regering²⁾.

Men Spørgsmaalet maa tages op paa en bredere Basis. Timokratiet er en Form for politiske Stænder, nemlig Besiddelses- og Indkomststænder; de mere bemidlede nyder et Stænderprivilegium, der giver dem en overlegen Andel i det legitime Herredømme. Det er altsaa en Selvfølge, at Censusvalgretten, Skatteborgerstaten, strider mod demokratisk Lighed. Demokratiet træn-

¹⁾ Demokratie und Parlamentarismus. Schmollers Jahrbuch. 1927. S. 173—216.

²⁾ Den ydre Anledning dertil gav den tyskfødte *Georg I's* (1714—27) mangelfulde Kendskab til Engelsk, som gjorde ham uegnet til at præsidere for Kabinettet. Følgen var Oprettelsen af Premierministerembedet (*R. Walpole* 1721), hvorved Kabinettet kom til at indtage en Stilling mellem Krone og Parlament; Tilknytningen til det sidste blev senere snævrere, navnlig da det blev en Regel, at Kabinettet skulde dannes af Parlamentsmedlemmer. *W. Pitt d. æ.* var den første Prime Minister, som Parlamentet (1756) formaaede at paanøde Kongen. — Dronning *Victorias* energiske Prince consort *Albert* forsøgte i sin Kamp mod *Palmerston* og under *von Stockmar's* Indflydelse forgæves at genoprette Kronens »selvskrevne Ret« til at være »the permanent Premier, who takes rank above the temporary head of the Cabinet«.

ger frem efterhaanden som det lykkes at afskaffe Velhaverprivilegiet i det politiske Liv. De historiske Stater er jo ikke enten Demokratier eller noget andet, men de er mere eller mindre præget af det demokratiske Princip, og dette kan i Historiens Løb vinde eller tabe Land i Forhold til ikke-demokratiske Træk i Forfatningen.

Men naar Privilegierne er afskaffet, bliver dog den overlegne faktiske Magt tilbage, som økonomisk Velstand giver. Den strider ikke mod Demokratiets Princip; dette opfyldes, naar det legitime Herredømme er ligelig fordelt, og faktisk økonomisk Magt behøver ikke at give sig Udslag i den politiske Sfære¹⁾. Men, et stærkt Demokrati vil i Praksis bestræbe sig for at udjævne store økonomisk-soziale Uligheder. For faktisk Magt kan let slaa over i legitimt Herredømme. Et Demokrati staar i hvert Fald fastere, jo mere ligelig de materielle Goders Fordeling er. Derfor mener A. W. Small, at Demokratiet ikke er et rent politisk, men tillige et økonomisk og socialt Problem, og at vi i Grunden først nu er paa Vej »fra Kapitalisme til Demokrati«. Han betragter altsaa ligesom O. Spengler de to som Modsætninger. Det er forstaaeligt, at J. Harrington (1611—77)²⁾ ud fra sin Tids Synspunkter tillagde Jordbesiddelsen afgørende Betydning. Han mente, at der hersker Autokrati, hvor een Mand — Fyrsten — ejer al Jord, at det er Aristokrati, naar et Faatal er Jordejere, men Demokrati, naar Jorden er ligelig fordelt. Men det er lidet logisk, naar L. Gumplowicz og F. Oppenheimer opretholder Tanken om Agrarforholdenes afgørende Betydning for Statsformen med Henblik paa Nutiden, hvor den bevægelige Kapital er saa meget vigtigere. Paa den anden Side er det sikkert heller ikke rigtigt, naar F. A. Hermens³⁾ i skarp Modsætning til Small hæver Demokratiet med politisk Lighed for alle som Kapitalismens skrædersyede Statsform. Det synes dog, at Forholdet mellem den økonomiske og den politiske Leveform er variabelt indenfor visse Grænser, bortset fra, at Kapitalismen selv gennemgaar en Udvik-

¹⁾ Nogle har ment, at økonomisk Overlegenhed aabner Mulighed for ved Hjælp af en købt Presse at dominere den offentlige Meningsdannelse. Men for det første er Bladene og andre kostbare Institutioner langt fra alene om at paavirke den offentlige Mening, for det andet er det en Kendsgerning, at f. Eks. Tysklands Socialdemokrati (før 1933) ejede et større Agitationsfonds end noget borgerlig-kapitalistisk Parti.

²⁾ The Commonwealth of Oceana. 1656.

³⁾ Demokratie und Kapitalismus. 1931.

ling, til hvis enkelte historiske Trin ret forskellige Statsformer kan tænkes at svare.

Men i Spørgsmaalet om Statens Holdning overfor den økonomiske Magtfordeling foreligger der utvivlsomt Stof til Konflikt mellem den økonomiske Liberalisme og den demokratiske Tanke i moderne Statsliv; Striden er ikke opstaaet med Nutidens Interventionisme, men gaar helt tilbage til den franske Revolution, hvor de to Principper første Gang blev forenet i politisk Praxis. *Marat* var en af de faa blandt Datidens Mænd, som saa, og som advarede mod, at Entrepreneurs og Advokater høstede Folkerevolutionens Frugter. Han saa rigtigt; den liberale Bourgeois sejrede over den demokratiske Citoyen (*Aulard*). Borgerkongedømmets Tanke om *le juste Milieu* og Datidens Løsen *enrichissez-Vous* er de kraftigste Udtryk derfor.

Liberalismens Forhold til Magten bedømmes tit fejlagtigt i to omtrent modsatte Retninger. Begejstrede liberale mener, at Liberalismen anser Magten for noget i sig selv forkasteligt; den tilstræber altsaa formentlig ikke Magt, men Magtens Udslettelse; Staten anses for den, desværre endnu nødvendige, Organisation, som efterhaanden skal gøre sig selv overflødig og vige for et anarkisk Fredssamfund. Dette passer kun med Henblik paa den naturretlig-idealistiske Retning i Liberalismen, og det er jo ikke denne, man skal regne med i den politiske Realhistorie. Den økonomiske Liberalisme benytter sig ganske vist af en lignende Fraseologi, men kun i Opposition mod Statens Suverænitetskrav, ikke ud fra Ønsket om at skabe den etiske Friheds Paradis. Staten skal kun være Rettens Vogter, ikke nogen Magtfaktor. Her vender Modviljen sig mod det stabile Herredømme, mod den stærke centrale Suverænitæt, ikke mod den faktiske, navnlig den økonomiske Magt, som man selv sidder inde med. De faktiske Magtfaktorerers frie Udfoldelse skal tværtimod forsvares mod suveræne Statsindgreb. Men netop ud fra dette Synspunkt er *Tönnies'* Mening urigtig, at Liberalismen hælder til Timokrati; man kunde lige modsat sige, at saalænge Staten svarer til det liberale Ideal og begrænser sig til at være Retstilstandens »Natvægter«, er den økonomiske Liberalitet uinteresseret i at sikre sig overlegen Andel i Herredømmet. Staten kan Embedsmændene tage sig af — i den økonomiske Sfære har man selv Magten og klarer sig selv; den politiske Sfære er uden særlig Betydning.

Historisk set bestaar der ingen Modsætning mellem Liberalisme og Demokrati. I England har man Eksemplet paa, hvorledes en

konstitutionel og timokratisk Liberalisme organisk omdanner sig til et liberalt Demokrati. Principielt kan de to udmærket godt forenes, naar Liberalismen ikke stiller Krav om de politiske Rettigheders Fordeling i Forhold til økonomisk Stilling, og naar Demokratiet ikke gør Krav om at bruge sin Suverænitet overfor det frie Samfundsliv, navnlig overfor Erhvervslivet. Her indtræder Krisen, og den synes at være uundgaaelig. Deri ligger der ingen Modsigelse mod Demokratiets historiske Afstamning fra Liberalismen. Den moderne Nationalstatsbevidsthed er jo ogsaa historisk opstaaet i Tilknytning til de territoriale Enheder, Fyrsteabsolutismen havde skabt, men saa kom det Punkt, hvor den realiserede sig i Modsætning til sit Ophav. Den lige Valgret giver de mindre bemidlede det Plus af politisk Styrke, der vejer op mod deres Mangel paa økonomisk Magt, og det er naturligt, at de ad politisk Vej søger at udjævne deres økonomiske Underlegenhed.

Naar det er godtgjort, at Demokrati og Liberalisme hverken er identiske eller kontrære, men to Principper, som i det 19. og 20. Aarhundredes Statsliv af historiske Grunde optræder i Forbindelse med hinanden, — kan vi saa tænke os et Demokrati, som fjerner sig fra det liberale Grundlag; kan et Demokrati være antiliberalt? Kort sagt — er de nyeste evropæiske Statsdannelser og adskillige Forsøg paa at efterligne dem andetsteds kun den liberale eller ogsaa den demokratiske Tankes Endeligt? Det kan ikke forbavse, at samme Forfatter, *C. Schmitt*, som allerede for mange Aar siden med Eftertryk havde draget Skillelinien mellem Liberalisme og Demokrati¹⁾, nu hævder Nationsocialismens demokratiske Karakter, ja ligefrem betegner Nationsocialismens Statsdannelse som det sande Demokrati, i Modsætning til Fortidens liberalistisk forkvaklede Skindemokrati.

I det følgende kan der ikke gives mere end Antydninger og Synspunkter for en Bedømmelse, men dette kan kun ske i Tilknytning til Liberalismens forskellige Former og til den politiske Liberalismes enkelte Krav.

Det drejer sig ikke om en politisk Retning alene, men om hele Verdensanskuelsen, ikke om politisk Frihed alene, men om Individualisme og Kollektivismen i det hele taget. I den organiske Opfattelse, hvorefter Folket er en substantiel Enhed, er der ikke

¹⁾ Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus. 2. Opl. 1926.

Plads for Personligheden som selvstændig og autonom Enhed. For saa vidt er den intellektuelle og etiske Individualisme, som havde naaet sit Højdepunkt i *Kants* Filosofi, bandlyst, og alle dertil knyttede Værdier er opgivet. Det er klart, at denne Side af den nye Lære i første Række rammer de Intellektuelle, men at den ikke umiddelbart har noget med politisk Demokrati at gøre. En ret stor Del Intellektuelle er — saa besynderligt det end lyder — med Begejstring villige til *sacrificium intellectus* for Folkefællesskabets Skyld¹⁾. I øvrigt er den halve Procent Intellektuelle politisk set for intet at regne, og den brede Befolkning følger tilsyneladende i det lange Løb ikke noget større Afsavn ved Tabet af den intellektuelle og etiske Avtonomi; den ænser efter en Tilvænnings-tid — i hvert Fald i den følgende Generation — knap nok den aandelige Tvang. Fri er den, der ikke følger sine Lænker.

Den autoritære og totale Stats vidtgaaende Indgreb i Erhvervslivet er sikkert ikke antidemokratiske, ja det er et Spørgsmaal, hvor megen Liberalisme, der overhovedet var tilbage at udrydde. Opfatter man den økonomiske Liberalisme i oprindelig Betydning som det enkelte Erhvervssubjekts Frihed og Isole-ring i den økonomiske Konkurrence, saa var dette Ideal forlængst opgivet i Praksis. Den økonomiske Individualisme er ikke truet af Statsindgreb i Erhvervslivet, men den blev allerede opgivet ved selve Erhvervslivets Udvikling til Senkapitalismen. Der er intet tilbage af den gamle økonomiske Liberalisme — udover Or-

¹⁾ De af Oplysningsfilisofien paavirkede politiske Teorier er i Fare for at overvurdere Intellectens Betydning for Statslivet og Frihedens Betydning for Kulturen. Et typisk Eksempel er *E. A. Ross*, der skelner (*Principles of Sociology*. 1920. Kap. 57) mellem Klerikalisme, Byrokratisme og Liberalisme som Former for politisk Herredømme, og bestemmer Liberalismen som »de dannedes Herredømme«. Man mærker Slægtskabet med *Platon's* Statsideal, med Baroktidens Tro paa Fornuftens guddommelige Sendelse og de oplyste Aanders historiske Opgave, med *W. von Humholdt's* humanistiske Idealisme. I Virkeligheden har »de dannede« (hvorledes skal man iøvrigt afgrænse dem?) aldrig haft politisk Herredømme. Rigtigt er, at de dannede og intellektuelle vil være Talsmænd for en liberal Leveorden — men ogsaa dette gælder kun, naar man forudsætter Oplysningens særlige Dannelsesbegreb og opfatter Liberalismen i Oplysningsfilisofiens Forstand som intellektuel og moralsk Individualisme; men netop indenfor disse Gyldighedsgrænser bliver *Ross'* Paastand til en identisk Ligning uden Udsagnsværdi. I et Samfund, der er præget af oplysningstro Intellektualisme og Dannelse, er Tanken om Herredømme bandlyst som den avtonome Aands Modsætning, Staten vil da indrømme Individene fuld Aandsfrihed — og dette er idealistisk Liberalisme.

det og Modviljen mod Statens Autoritet. I den kapitalistiske Stororganisations Tidsalder drejer det sig ikke længere om Erhvervssubjektets Krav paa fri og fair Konkurrence, men om økonomiske Magtblokkes Ret til at slaas paa Befolkningens Bekostning. De faa overlevende Erhvervsindividualister (*H. Ford*) vender sig da ogsaa konsekvent med samme Iver mod det »frie« Erhvervslivs Koalitioner og Monopoldannelser som mod Staten.

Statsindgreb tjener da snarere til Beskyttelse af Individernes Frihed end de indskrænker den. De parlamentarisk-demokratiske Landes offentlige Mening har paa dette Punkt i hvert Fald ikke Ret til at kritisere den nye Statstanke paa det liberale Frihedsbegrebs Vegne. Her bestaar der dog kun Gradsforskel. Liberalismen er som økonomisk-politisk Princip opgivet i alle Lande, og de Demokratier, som endnu sejler under den politiske Liberalismes Flag, kan kun være misundelige, fordi den utoritære og totale Stats Interventionisme kan arbejde saa meget mere effektivt — og med god Samvittighed.

Det i politisk Henseende afgørende er, at det frie Samfunds Forrang fremfor Staten er fejlet til Side af en ny og ukendt ubønhørlig Statsabsolutisme, ja at selve Dualismen *Stat—Samfund* er udslettet. Paa dette Punkt er den tyske Hitlerisme endnu mere yderliggaaende end den italienske Fascisme. *Stato corporativo* er kun avtoritær, den kræver absolut Forrang fremfor alle andre Samfundsannelser; den totale Stat er derimod Udtryk for en *Statsmonisme*, hvor Staten selv umiddelbart opsuger alle mellem menneskelige Forhold. Individet eksisterer kun som afhængigt Led i Folkefællesskabet, som er den egentlige politiske Entitet. Den østrigske Jurist *Grev Gleispach* har sat det paa Spidsen: »Den enkelte har slet ingen selvskreven Frihedssfære«. Staten er alt, Individet er intet. Eller i en mere præcis Form: medens det liberale Demokrati hviler paa den dynamiske Spænding mellem personlig Frihed i Samfundet og organiseret Enhed i Statsnationen, beror den totale Stat paa den organiske Folkeenhed som monistisk Princip (Demokratisk Statsabsolutisme). Den yderliggaaende Kollektivismen svarer udmærket til *Rousseaus'* demokratiske Ideal — om dette skal være Maalestok for det sande Demokrati. Man mindes stærkt om hans Ord, at Individet opgiver sin Frihed for Almenhedens og sin egen Skyld. »... og sin egen Skyld ...« — den overbeviste Nationalsocialist vil sige, at Liberalismen var berettiget for Personlighedens Skyld i Kampstilling mod den dynamiske Enevælde, men

at den er bleven undværlig ved det sande demokratiske Folkefællesskabs Oprettelse¹⁾. I det hele taget er der ikke saa lidt af *Rousseau* i Nationalsocialismens Tænkemaade og Attitude²⁾; det romantisk-utopiske, Følelsernes Forrang fremfor Intellekten, den dybe Mistillid overfor Oplysningen, Modviljen mod Liberalismen, »instinkternes Patos« (*G. Salomon*) — alle disse Træk findes baade hos *Rousseau* og i nytysk Livsanskuelse. — Den samme Forbindelse af demokratisk og antiliberal Tænkemaade finder man hos *Hegel*³⁾, som umiddelbart bygger sin antiliberale Statsforgudelse paa *Rousseau's* Samvilje.

Sikkert er det, at en i ekstensiv og intensiv Retning vidtgaaende Suverænitetsudøvelse ikke strider imod Demokratiets Væsen. Det demokratiske Frihedsbegreb fordømmer en Befolkningsdels politiske Afhængighed af et herskende Samfundslag, men indeholder ingen Maalestok for, hvor meget Spillerum Individerne og deres vilkaarlige Sammenslutninger skal have i Forhold til Staten. Det heroisk-nationale Demokrati er rent ideelt set en mulig Statsform. Og naar den sociale Lighed er et virkeligt Demokratis Kendetegn, saa er Nationalsocialismen unægtelig et Fremskridt ad demokratisk Vej, for sociale Rangforskelle har nu ringere Betydning end nogensinde før i Tyskland.

Nutidens politiske Sindelag har svært ved at forestille sig en Statsdannelse uden Forfatning; en skreven eller uskreven Forfatning synes at være det eneste sikre Værn mod Despotisme. Maaske er det ogsaa Tilfældet i Praksis og i det lange Løb; men Forfatningen er historisk knyttet til Liberalismen, og den er rent teoretisk set ikke ubetinget nødvendig for Demokratiets Skyld. Den tyske Weimarforfatning er ikke formelt ophævet, men den

¹⁾ Ikke alene politisk, men ogsaa aandeligt set. Det er betegnende, at hele Ideologiproblemet som Udtryk for en Stræben efter objektiv rigtig Tænkning afvises ud fra den nye Verdensanskuelse. Rigtig Tænkning er Tænkning i Overensstemmelse med Racens Natur og Karakter. Alle Bestræbelser for ved Ideologikritik at naa frem til almengyldige Domme, er Affødninger af en »jødisk Ideologi«. (*A. Pfennig: Zum Ideologieproblem i »Volk im Werden« 1936. S. 501—11. Tidsskriftets Redaktør, den forhenværende Skolelærer E. Kriek, er en gammel Forkæmper for national-socialistisk Aandsindstilling*).

²⁾ Det er i denne Forbindelse interessant, at Nationalsocialismen opstod som en Mellemklassebevægelse, og at man har fortolket *Rousseau's* Anskuelse som Udslag af smaaborgerlige Mindreværdsfølelser (*E. Fueter — G. Salomon. — F. Nietzsche* talte paa sin spydige Maade om »Moralens Slaveoprør«).

³⁾ Grundlinien der Philosophie des Rechts. 1821. § 258.

er som Helhed og med Henblik paa de vigtigste Bestemmelser (Grundrettighederne) faktisk sat ud af Kraft. En udtrykkelig Ophævelse blev tilsyneladende anset for unødvendig, eftersom selve Grundlaget for en Forfatning ikke længere er til Stede i den politiske Realitet og Tænkning. Forfatningen er oprindelig en naturretlig Konstruktion med en dobbelt Opgave; for det første skal den stadfæste den afbalancerede Fordeling af Herredømmet mellem Folk (eller Parlament) og Fyrste, og for det andet skal den begrænse Statens Suverænitetskrav overfor Individet. Den førstnævnte Funktion bortfalder ved Overgangen fra Konstitutionalisme til demokratisk Republik. Den anden Opgave forsvinder rimeligvis, naar man fornægter hele den naturretlige Personligheds- og Frihedsfilosofi og Individets Egenverdi. Tanken om menneskelige Grundrettigheder er skubbet til Side, hele Legalitetsprincippet er opgivet¹⁾. Forfatningen har ikke længere nogen Funktion som Grundlov. Naar Folkefællesskabet er en konkret Realitet, naar Individet kun eksisterer som tjenende Led i Folkefællesskabet, naar den politiske Tilværelses Form umiddelbart og radikaldemokratisk er bygget paa Folkefællesskabet — saa er Stat og Individ ikke længere sideordnede Parter, hvis Forhold til hinanden kan være Genstand for Retsgarantier. Staten er det umiddelbare Udtryk for Folkets Samvilje — hvorfor saa fastlægge en stiv og formel Forfatning? Samviljen bestemmer i hvert Øjeblik Statens Form, og det vilde da være en unødvendig Omvej, om dette maatte ske ved en formel Forfatningsændring. Med andre Ord: Fyrsten skylder Folket, Staten skylder Samfundet og Individerne, men Folkefællesskabet skylder ikke sig selv forfatningsmæssige Garantier.

Tilbage bliver Spørgsmaalene om den politiske Viljesdannelse, altsaa ud fra et liberalt Synspunkt den politiske Diskussion, Partivæsenet, Valget (Folkeafstemningen) og Parlamentet.

Parlamentarismens liberale Oprindelse og Natur er beskrevet; Kritikken af Parlamentarismen er ikke noget nyt, den blev rejst paa Demokratiets — og mærkeligt nok ogsaa paa selve Liberalismens Vegne. Allerede i Midten af det forrige Aarh. ytrede A. de Tocqueville (1804—59) sin Tvivl om den »demokratiske Frihed« — men han sigtede i Virkeligheden til de liberale Træk i amerikansk Statsliv, Parlamentarismen og Partivæsenet, navnlig dettes Indflydelse paa Embedsmandsstabens Rekrute-

¹⁾ »Ret er, hvad der gavner Nationen« (Rigsjustitsminister Franck).

ring siden *Jefferson*. I den nyeste Tid mente *R. Michels*¹⁾ — sikkert med Uret, at Parlamentsdemokrati nødvendigt maatte udarte til Partifunktionærernes Oligarki. *Gr. Wallas* er nævnt som en skarp Kritiker af amerikansk og engelsk Parlamentarisme. *F. Tönnies* foreslog i 1927²⁾ ligefrem, at Parlamentarismen skulde erstattes af et Direktorium, sammensat af personligt valgte, sagkyndige Mænd. Vi skal straks komme nærmere ind derpaa. — Hos Nationalsocialismen finder vi her atter et Genskær af *Rousseau's* Tanker. Det er givet, at Samviljen, om en saadan findes, snarere vil give sig Udslag i spontan Samling om en Person end i Valg efter Flertalsprincippet og i Diskussion efter den frie Konkurrences Forbillede. Navnlig kan det siges, at Partistatsliberalismen slet ikke fungerer i Overensstemmelse med den oprindelige Tanke. Parlamentsdiskussionen skulde aabenbare Folkets Vilje som Resultat af fornuftige Overvejelser, men Parlamentet blev faktisk stedse mere til Slagmark for Partierne som Klassekampens Hærformationer.

Det er her, *Wallas'* og *Tönnies'* Kritik sætter ind; den vender sig ikke mod Parlamentet ud fra et antiliberal Synspunkt, men betragter Parlamentet som en uegnet Basis for saglig Diskussion. Den rationalistiske franske Komponent i Parlamentarismen — saglig Diskussion aabenbarer Folkeviljen — gør her Oprør mod den realistiske engelske Komponent — Magtkampens svingende Ligevægt danner Grundlaget for Realpolitik. *Tönnies* mener, at et sagkyndigt Direktorium (hvis diktatoriske Natur han selv fremhæver) vil være i Stand til saglig Diskussion; han kræver som Modvægt overfor dette »kommissariske Diktatur« et politisk Overopsyn, ligeledes fremgaaet af direkte Valg — en Genoplivelse af *Althusius'* Eforer. I Tilælde af Uoverensstemmelse mellem disse to øverste Organer træffes Afgørelsen ved umiddelbar Folkeafstemning. En Slags Parlament vil der »muligvis« være Behov for, men det maatte være sammensat efter regionale Synspunkter — noget i Retning af, hvad *H. Torbøl*³⁾ herhjemme sigter til med sin »Lokalisme«. — Det er umuligt her at undersøge, hvor vidt *Tönnies'* Tanke maatte være gennemførlig i Praxis; det væsentlige er, at Troen paa saglig Diskussion som Kilde til en Viljesyntese danner dens Grundlag. Denne franske Oplysningstanke synes mig at være utopisk. Der findes ikke nogen praktisk-poli-

¹⁾ Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. 1910.

²⁾ l. c. S. 204 ff.

³⁾ Parlamentarisme og Lokalisme. 1934.

tisk Sandhed, som hele Demos kan blive enige om; der findes kun interesseprægede offentlige Meninger, repræsenteret af Partierne. Indtager man denne pessimistiske Holdning, saa er Parlamentarismen — ud fra et liberalt Synspunkt — sikkert ikke ideal, men den eneste praktiske Mulighed, saalænge der ikke er opfundet noget bedre. Det gør ikke noget, at der i Virkeligheden ikke foregaar nogen saglig Diskussion; det vilde være nok, hvis man opgav det hykleriske Krav om, at hvert Parlamentsmedlem skal føle sig som Folkets, ikke som sit Partis Repræsentant. Det er Parlamentarismens Ærliggørelse, ikke dens Afskaffelse, vi trænger til. Partierne, som Talerør for konkurrerende Magtbestræbelser skal slaas eller forliges — helst det sidste. — I nyere Tid har der tit været Tale om Flertalsdiktatur; et fjollet og uærligt Ord, som kun daarligt skjuler Mindretallets afmægtige Ærgrelse over — at være Mindretal. Den politiske Kurs efter Flertallets Vilje er ikke ideel, men i hvert Fald bedre end en Politik efter et Faatals Ønsker. I øvrigt kan saglig Diskussion ikke hidføre andet end et Kompromis; det samme gør Magtkonkurrencen paa sin Maade. Et Flertal udnytter aldrig sin Magt til Bristepunktet, men tager af taktiske Grunde paa Forhaand et vist Hensyn til Oppositionen. Og her faar Parlamentet — bortset fra det mere saglige Kommissionsarbejde — en demokratisk Værdi som Scene for en »Skindiskussion«; Regering og Partier er nødt til at forsvare deres magtpolitiske og interesseprægede Standpunkter med Fornuftgrunde. Hvis man vil sætte det paa Spidsen, kan man sige, at det er Parlamentsmedlemmernes Opgave at holde Taler »ud ad Vinduet«, d. v. s. ikke ved Diskussion at naa til en Afgørelse, men i Form af indbyrdes Diskussion at konkurrere om den kritiske Befolknings Medhold.

Alt dette har kun Gyldighed ud fra liberale Synspunkter. Den avtoritære og totale Stat har udryddet Parlamentarismen, Partiernes Kappelstrid og al offentlig Diskussion om Politik. Medens Italien — maaske mere konsekvent — har afskaffet *Elezionismo* i det hele taget, er offentlige Valg og Rigsdagen formelt opretholdt i Tyskland, dog saaledes, at Valget kun har Betydning som en Bekendelsesakt, og Rigsdagen ikke træffer saglige Afgørelser, men afgiver demonstrative Tillidserklæringer.

Parlamentets Ophævelse er kun et Frafald fra det liberale Demokrati, og det er et rent teknisk Spørgsmaal, om der findes en anden og maaske bedre Form for demokratisk Repræsentation. En meget mere skeptisk Holdning vil man indtage overfor

Etpartiet. Partidannelsen har sin Betydning uafhængig af Parlamentarismen; saalænge den offentlige Mening eller Folkets Vilje finder Udtryk i Valg eller Afstemning, er Partidannelsen i det mindste mulig som en Form for Organisation af offentlig Mening. Forbud mod al Partidannelse kunde tænkes som en demokratisk Forholdsregel, der skal forhindre den politiske Meningsdannelses ensidige Paavirkning af Interessesynspunkter, m. a. O. dens Tilknytning til Klasse modsætninger. Men der er Forskel mellem Partivæsenets Afskaffelse og Etpartiet, hvor der bestaar eet Parti og en Mængde partiløse i Stedet for to eller flere Partier.

Den bolsjevikiske Etpartistat var udtrykkelig ment som en »omvendt Privilegiestat«, medens Etpartiprincippet i Tyskland og Italien danner Led i en Folkefællesskabsideologi. Men Udviklingen er foreløbig den, at ikke Statsfolket, men Partiet som en Elite er Herredømmets egentlige Bærer, ja tildels Suverænitetsorgan, og at ikke alle Statsborgere har fri Adgang til Partiet, men at dettes Funktionærer skønner om, hvem der er værdig at være Partimedlem. Partiet er saaledes en Kres af privilegerede, eller rettere sagt, da der hersker Førerprincip i Partiet, en Menighed med Føreren som Midtpunkt er Herredømmets Indehaver og rekruterer sig efter eget Skøn. Statsborgeren tilstræber Medlemsbogen, for saaledes umiddelbart og saa at sige ideelt at faa Andel i Partiprivilegiet. Hvis dette ikke er en kortvarig Overgangstid, bliver Resultatet en camoufleret Privilegiestat.

Dette er den ene Fare; den anden bestaar her, ligesom i alle Tilfælde af Diktatur. Princippet om spontan Tilslutning indebærer altid den Fare, at man forveksler en ukontrollabel Hobs Stemninger og Instinkter med Folkets Røst og Guds Stemme

Efter den nye Opfattelse er Folkets Vilje (demokratisk) Statspolitikens Maalestok, men enhver (liberal) Diskussion er udelukket, baade i Parlamentet og som Forberedelse til Valg af Afstemning; dette er kun muligt ud fra *Rousseau's* romantiske Tanke om en stemningsmæssig Samvilje. Stemninger kan der og behøves der ikke at diskuteres om. En Befolkning af Individuer kan ved Tankeudveksling danne sig en *volonté générale* som Kompromis eller Syntese af *les volontés particulières*; Folkefællesskabet har sin stemningsmæssige Fællesmening, og den ytrer sig spontant. Den metafysiske Paastand, der ligger til Grund for denne Opfattelse, kan man ikke diskutere om med erfaringsmæssige Argumenter. Men saalænge der ikke findes en ensstemmig

Samvilje, er det ikke alene antiliberal, men ogsaa udemokratisk, naar afvigende Anskuelse forhindres i at gøre sig gældende i loyale Former. Demokratiet er kun opretholdt som en Fiktion, naar man betegner en afvigende politisk Holdning som folkefjendtlig eller folkefremmed, idet man paa Forhaand har sat Lighedstegn mellem Folkets Samvilje og den Aand, der hersker i en Bevægelse, som af egen Ret har sat sig i hele Folkets Sted.

Demokratiet er historisk fremgaaet af Liberalismen, men ikke af den Grund i Nutid og Fremtid afhængigt af de liberale Princippers Opretholdelse. Teoretisk set er ingen af Liberalismens Fordringer uundværlige for Demokratiet. I Praksis er den økonomiske Liberalisme opgivet ogsaa i de politisk liberale Lande. Den kulturelle Liberalismes Forfald vil i første Række være smertelig for et tyndt Samfundslag af Intellektuelle; deres Betydning for Folket er talmæssigt ringe og vægtmæssig i hvert Fald ringere, end de selv gerne vil tro; iøvrigt kan det ikke siges, at dogmatiske eller politiske Lænker forhindrer Udfoldelsen af et rigt Aandsliv — Katolicismens Fortid er et udmærket Eksempel derpaa. — Den liberale Mekanisme for politisk Meningsdannelse, Diskussion, Valg og Afstemning synes derimod i Praksis at danne uundværlige liberale Minimumkrav for Demokratiet, fordi Folkets Vilje i det lange Løb kun kan gøre sig gældende under disse Former. Og Parlamentarismen, suppleret med Folkeafstemning i Særligt Tilfælde, synes foreløbig at være den relativ bedste — eller skal man sige mindst daarligere? — Form for Regeringsdannelse og Regeringskontrol. — Paastanden om Statens Forrang for det saakaldte frie Samfund, altsaa en mindre liberal Afgrænsning og Haandhævelse af Suveræniteten, behøver derimod ikke at krænke Demokratiet. Der er tværtimod Grænser for, hvor vidt et Demokrati med nogen Respekt for sig selv kan gaa i sin Respekt for den borgerlige Frihed¹⁾. Hvis Historien skulde vise, at de nye europæiske Statsdannelser betyder Demokratiets Død i disse Lande, saa vilde det have været Ultraliberalismen, der har gjort det af med Demokratiet — en Liberalisme, som ikke turde beskytte Staten mod Liberalismens fanatiske Modstandere. Denne Kendsgerning burde en suverænitetssky Doktrinærliberalismes Tilhængere ikke lukke Øjnene for.

¹⁾ I politisk Henseende kunde f. Eks. en drakonisk Strafforfølgelse af løgnagtig og paa anden Maade demagogisk Journalistik være paakrævet.